

YURTDIŞINDA UYGURCA ÖĞRETİMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

Serdar Zağogli¹

Uyg'urlar uzoq va chuqur ildizlarga ega bo'lgan tarixi bilan jahon tarixida muhim o'rin egallaydi. Asli turkiy bo'lgan uyg'urlar san'at, adabiyot va ilm-fan sohasida sezilarli yutuqlarga erishdilar va ta'sirchan madaniy iz qoldirdilar. Ular buddizm, manixeylik va islom kabi dinlarni ham qabul qilganlar. Shuning uchun ular boy va murakkab sivilizatsiyalar yaratib, o'z geografiyasini butun tarix davomida O'rta Osiyoning madaniy va savdo markaziga aylantirdilar. Biroq bugun uyg'urlar Xitoy hukumati ishg'oli ostida yashab, shafqatsiz genotsidga duchor bo'lmoqda. Ularning ona tili maktablardan tortib rasmiy muassasalargacha hamma joyda ta'qiqlangan va ko'chalarda tezda qo'llanilmaydi. Xorijda turli mamlakatlarda tarqalib yashayotgan uyg'urlar o'z tili va madaniyatidan mahrum bo'lib, assimilyatsiya bo'lish arafasida. Shuning uchun uyg'ur tili yo'q bo'lib ketish xavfi ostida.

Bu maqolada xorijda yashagan uyg'urlarning tilni saqlab qalish kurashi va bu doirada amalga oshirgan ishlari muhokama qilinadi; kelajak avlodlarni milliy ong bilan voyaga yetkazish maqsadida ona tili maktablari ochilishi va bu jarayonda duch kelgan qiyinchiliklari, to'plagan tajribalari ta'kidlanadi. Bundan tashqari, tadqiqotda xorijdagi ona tili maktablarida dars beradigan o'qituvchilar bilan suhbatlar va ularning fikr-mulohazalari o'rin olgan.

Özet. Uygurlar, uzun ve köklü bir tarihe sahip olmalarıyla dünya tarihinde önemli bir yere sahiptirler. Türk kökenli olan Uygurlar, sanat, edebiyat ve bilimde önemli başarılar elde etmiş, kültürel açıdan etkileyici iz bırakmışlardır. Ayrıca, Budizm, Maniheizm, İslam gibi dinleri benimsemişlerdir. Dolayısıyla, zengin ve karmaşık medeniyetler yaratarak, yaşadığı coğrafyayı tarih boyunca Orta Asya'nın kültürel ve ticari merkezi haline getirmişlerdir. Ancak günümüzde Uygurlar, Çin hükümetinin işgali altında yaşamakta ve acımasız bir şekilde soykırıma maruz kalmaktadır. Okullardan başlayarak resmi kurumlara kadar her yerde kendi ana dilleri yasaklanmış, sokaklarda ise hızla kullanımdan düşmektedir. Yurtdışında ise farklı ülkelerde dağınık bir şekilde yaşayan Uygurlar, kendi dil ve kültürlerini unutarak asimile olma eşiğindedirler. Bu nedenle, Uygurca yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Bu yazıda, yurtdışında yaşayan Uygurların var olma mücadelesi ve bu bağlamda yürüttükleri çalışmalar ele alınacak; sonraki nesilleri milli bilinçle yetiştirmek için anadili okulları açmaları ve bu süreçte karşılaştıkları zorluklar ile edindikleri deneyimler üzerinde durulacaktır. Ayrıca, çalışmada, yurtdışındaki anadili okullarında öğretmenlik yapan hocalarla yapılan mülakatlar ve onların fikirleri değerlendirilmeye alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uygur Diasporası, Uygurca, Anadili, Dil öğretimi.

Abstract Uyghurs have an important place in world history with their long and deep-rooted history. The Uyghurs, who are of Turkish origin, have achieved significant achievements in art, literature and science, and have left an impressive cultural mark. They also adopted religions such as Buddhism, Manichaeism and Islam. Therefore, by creating rich and compound civilizations, they have made their geography the cultural and commercial center of Central Asia throughout history. However, today Uyghurs live under the occupation of the Chinese government and are subjected to brutal genocide. Their native language has been banned everywhere from schools to official

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, e-posta: s.shataerogr@iu.edu.tr
Orcid: 0009-0009-7758-401X

institutions and is rapidly falling out of use on the streets. Uyghurs, who live scattered in different countries abroad, are on the verge of assimilation by being deprived of their own language and culture. Therefore, the Uyghur language is in danger of extinction.

In this article, the struggle of Uyghurs living abroad and the work they have carried out in this context will be discussed; the opening of native language schools in order to raise the next generations with national consciousness and the difficulties they have faced in this process and the experiences they have gained will be emphasized. In addition, the study includes interviews with teachers who teach in mother tongue schools abroad and their opinions.

Uygurlar, 20. yūzyılın başlarına kadar kendi istekleriyle yurtdışına göç etme girişiminde bulunmamışlardır. Yurtdışı deneyimleri genellikle ibadet, eğitim, ticaret ve gezi amaçlı olarak Suudi Arabistan, Türkiye, Hindistan, Rusya ve Orta Asya gibi ülkeleri ziyaret etmekle sınırlıydı. Uygurların toplu göç etmeye başlaması ise 1949'dan sonra Çin Komünist Partisi'nin Doğu Türkistan'ı işgal etmesiyle gerçekleşmiştir. Göç ederken, genellikle dini ve kültürel açıdan kendilerine daha yakın olan bölgeleri tercih etmişlerdir (Ela, 2018: 476).

Uygur diasporası, yarım yüzyıldan fazla bir süredir farklı ülkelerde Uygur meselesini uluslararası toplumun dikkatine sunarak Çin'in Müslüman azınlıklara yönelik baskıcı politikalarını sonlandırması için çaba göstermektedir. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin liderliğinde 1960'larda Türkiye'de başlayan hareket, günümüzde Avrupa ülkeleri, ABD ve Türkiye dâhil olmak üzere farklı ülkelerde daha organize bir şekilde devam etmektedir. Diasporanın faaliyetleri 1990'larda Avrupa'ya kaymış, bu dönemde Almanya, Hollanda, Belçika, Norveç ve İsveç gibi ülkelerde Uygur diasporasının varlığı artmış ve bu durum daha sonraki grupların da Avrupa'yı tercih etmesinde etkili olmuştur. Günümüzde Uygur diasporasının kesin sayısını belirlemek oldukça zordur. Ancak çeşitli kaynaklara göre, Uygur diasporasının nüfusunun yaklaşık 500,000 ila 600,000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. (Bonnenfant, 2020: 112 - 117).

1949'da Doğu Türkistan'ı işgal eden Çin hükümeti, Uygurları farklı şekillerde ezmeye ve sövmeye devam etmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren ise asimile etme politikasını hızlandırarak Doğu Türkistan'da Çince öğretimini öne sürmüş ve 2002 yılında Sincan Üniversitesi'nde Uygur Dili ve Edebiyatı hariç tüm derslerin Çince olarak verilmesine başlamıştır. Ayrıca, 2004 Mart ayından itibaren Doğu Türkistan'daki tüm eğitim kurumlarında Çince zorunlu hale gelmiş ve Uygurca kullanımı kısıtlanmıştır (Roberts, 2020: 153). 2017 yılında Çin hükümeti, Doğu Türkistan'da büyük bir soykırım başlatarak milyonlarca insanı kampa almıştır. İlk etapta yakalananlar Uygurlar olsa da daha sonra diğer Türki ve Müslüman halklar da hedef alınmıştır (Sulayman, 2021: 38 - 40). Dolayısıyla, aydın kesim ortadan kaldırılmış, Uygur dili ve edebiyatı da büyük yıkıma uğramıştır.

Türk dili tarihinde önemli bir yere sahip olan Uygurca, eski Uygur, Karahanlı ve Çağatay Türkçesinin devamı niteliğindedir. Günümüzde Uygurca konuşanların sayısı yaklaşık 20 milyon civarındadır (Buran ve Alkaya, 2020: 205 - 209). Günümüz Uygur alfabesi, 8 ünlü ve 24 ünsüz olmak üzere toplamda 32 harften oluşur (Tehur, 2010: 512). Doğu Türkistan'daki Uygurlar resmi olarak 1984'ten itibaren Uygur-Arap alfabesini kullanırken, Kazakistan ve Kırgızistan'daki Uygurlar Kiril alfabesiyle birlikte bu alfabeyi gayri resmi olarak kullanmaktadır. Ayrıca, Türkiye'deki Uygurlar da aynı alfabeyi kullanarak yayınlar yapmaktadır. 1990'lı yıllarda internetin yaygınlaşması ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte Uygur-Arap alfabesi dışında Latin alfabesinin de gayri resmi olarak kullanımı yaygınlaşmıştır (Kaşgarlı, 2021: 26-27).

Diasporada yaşayan toplumların kendi asıl ait olduğu milletin dili ve kültürüne hâkim olması onların yaşadığı ülkelere daha iyi uyum ve katkı sağlamasına, dolayısıyla özgüvenlerinin daha yüksek olmasında önemlidir. Ayrıca, toplumların var olmasının en önemli unsurlardan biri dildir. Yurtdışındaki Uygur çocukları, geçmişte memlekete ziyaret ettiklerinde kısa süre içinde ana dillerini öğrenme imkânına sahip olurlardı. Ancak, iletişimin kopmasıyla bu durum değişmiş ve çocuklar için ana dilini koruma ve öğrenme süreci daha zor hale gelmiştir. Ayrıca, son yıllardaki gelişmelerle birlikte Uygurların memleketlerinde kendi dilleri, edebiyatları ve kültürlerinin tehlikede olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Bu durum, yurtdışındaki Uygur toplumunu daha fazla sorumluluk almaya teşvik etmiştir. Bu nedenle Uygur diasporası, kültürlerini korumak ve yaşatmak için çaba harcamaya başlamıştır. Uygurlar, sadece kendi kültürlerini gelecek nesillere aktarmakla kalmamış, aynı zamanda çocuklarına ana dillerini öğretme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu bağlamda, her ülkede ve hatta şehirlerde bile ana dili okulları açılmıştır. Ancak, bu okulların sayısı 2017'ye kadar çok azdır ve kurulanlar uzun soluklu olmamıştır. Ancak 2017'den sonra okulların ve öğrencilerin sayısında belirgin bir artış gözlenmiştir.

2004 yılında memlekette Uygurca eğitimden kaldırıldıktan hemen sonra, 2006'da Avustralya'da kurulan Sydney Ümit Anadili okulu müdürü Selime A. Kamal'a memleketteki aydınlardan farklı tebrik mesajları gelmiştir. Bu mesajlar, yurtdışındaki Uygur toplumunun çabalarını takdir eden ve devam etmeleri için teşvik edici niteliktedir. Özellikle “çabalayın!” ve “Devam edin...!” (URL-2) gibi ifadeler, Uygur kültürü ve dilinin korunması yolundaki gayretlerin önemini vurgulamaktadır.

1. Yurtdışındaki Uygur Anadili Okulları

Dünya genelinde, Uygurca eğitim veren küçük çaplı kurs niteliğindeki okullar bulunmaktadır. Ancak resmi ve düzenli eğitim veren okulların sadece Kazakistan'da, anaokulundan liseye kadar 62 adet olduğu ve bu okullarda toplam 17,000 Uygur

öğrencinin eğitim aldığı belirtilmektedir. Bu yazıda Kazakistan’daki okullar değerlendirme dışı tutulmuştur. 21 Şubat 2021’de yapılan bir araştırmaya göre, Uygur diasporasında toplam 31 anadili okulu bulunmaktadır (URL-1). Bu okullar, tam zamanlı ve yarı zamanlı olmak üzere farklı türlerde olup, yüz yüze veya çevrimiçi eğitim sağlamaktadır. Aşağıda, bu okulların bazıları hakkında bilgi verilecektir.

1. 1. Türkiye’deki Anadili Okulları

Türkiye’de diğer ülkelere kıyasla daha fazla sayıda anadili okulu bulunmaktadır. Bu kurumlar, tam zamanlı okullar ve kurslar olmak üzere Uygurca eğitim vermektedirler. Toplamda 1500-2000 civarında öğrenci bu kurumlarda eğitim almaktadır. Tam zamanlı okullarda, öğrenciler devlet okulundan döndükten sonra bu okullara devam etmektedirler. Başlıca olanlar şunlardır:

1. 1. 1. Okugin Telim ve Terbiye Merkezi: 2021’de İstanbul’da iki şube ile kurulmuştur. Yatılı bir okuldur ve 10-17 yaş arası ortaokul ve lise öğrencilerine yöneliktir. 180’den fazla öğrenciye Uygurca, Arapça, İngilizce gibi dillerin yanı sıra dini ve devlet okulu derslerine takviye niteliğinde dersler verilmektedir. Okulun kendi özel alanı bulunmakta olup, yaklaşık 25 özel personeli vardır. Ayrıca, bahçeli özel binası, bilgisayar odaları, kütüphanesi, etüt odaları, futbol sahası ve spor alanları da mevcuttur.

1. 1. 2. Satuk Buğrahan İlim ve Medeniyet Vakfı Okulları: 2012’de İstanbul ve Konya’da şubeleriyle eğitimlere başlamıştır. Anaokulundan liseye kadar 5-16 yaş arası 180 öğrenciye Uygurca derslerinin yanı sıra Uygur tarihi, dini dersler ve Bilgisayar Eğitimi, Robotik Kodlama, İngilizce gibi dersler verilmektedir (URL-1).

1. 1. 3. Tangnuri Telim-Terbiye Merkezi: 2017’de kurulmuş olup 300’den fazla öğrenciye dil ve edebiyat dersleri haricinde İngilizce ve matematik gibi dersler sunmaktadır.

1. 1. 4. Aybilig Hanım-Kızlar Okulu: 300’den fazla kız öğrenciye hizmet vermektedir. Uygurca dil ve edebiyat derslerinin yanı sıra İngilizce, matematik ve el sanatları gibi dersler verilmektedir.

1. 1. 5. Hira Uygur İlkokulu: 2015’te İstanbul’da kurulmuş olup 7-12 yaş arası 270 civarında öğrenciye Uygurca, Uygur tarihi ve coğrafyası, matematik ve Türkçe gibi dersler verilmektedir.

1. 1. 6. Oku Uygur Bilig Yurdu: 2017’de kurulmuş olup yatılı bir okuldur. 5-14 yaş arası 200’den fazla öğrenciye devlet okulu derslerine takviye niteliğinde Uygurca dersleri ile birlikte İngilizce, matematik ve dini dersler verilmektedir. 20 civarında özel personeli olan okulun kendi özel alanları, bahçesi, bilgisayar odaları, kütüphanesi, güzel sanat odası ve spor salonları bulunmaktadır.

1. 2. Avropa’daki Anadili Okullari

Avropa’da, Uygurların nüfusça daha yoğun olduğu hemen hemen her ÷lkede Uygur anadili okullari bulunmaktadır. Aşağıda, ulaşılabilir ve kesin bilgilere sahip olduğumuz bazı okullar hakkında bilgi verilecektir.

1. 2. 1. Belçika Anadili Okulu: 5-12 yaş arasında 15 civarında öğrenciye sahiptir. Okuma ve yazma öğretme seviyesindedir.

1. 2. 2. İsveç Kaşgarlı Mahmut Anadili Okulu: 2006 yılında kurulmuş olup, 6-13 yaş arasında 50’den fazla öğrenciye sahiptir. Okuma, yazma öğretme sınıfı ve ilk seviyedeki edebiyat sınıfı bulunmaktadır.

1. 2. 3. Finlandiya Anadili Okulu: 7-13 yaş arasında 12 öğrenciye hizmet vermektedir. Okuma, yazma öğretme sınıfı ve ilk seviyedeki edebiyat sınıfı mevcuttur.

1. 2. 4. Hollanda Anadili Okulu: 10 sınıfı bulunup, 60’dan fazla öğrencisi vardır. Ders çeşitliliği fazladır.

1. 2. 5. Norveç Ümit Uygur Anadili Okulu: 2019 yılında kurulmuş olup, 30 civarında öğrencisi bulunmaktadır. Okuma, yazma öğretme sınıfı ve ilk seviyedeki edebiyat sınıfı mevcuttur.

1. 2. 6. Bergin Uygur Balilar Okulu: 2017 yılında kurulmuştur. 50’den fazla öğrencisi ve 12 öğretmeni bulunmaktadır. Okuma, yazma öğretme sınıfı, edebiyat ve tarih sınıfı ile dans sınıfı bulunmaktadır.

1. 2. 7. Almanya Uygur Okulu: 3-18 yaş arasında 100 civarında öğrencisi vardır. Dil ve edebiyat derslerinin yanı sıra dans, müzik ve resim sınıfları da mevcuttur.

1. 3. Amerika’daki Anadili Okullari

10 bin civarında Uygur’un yaşadığı Amerika’da, nüfuslarının daha kalabalık olduğu şehirlerde Uygur okullari bulunmaktadır. Okulların bazıları şunlardır

1. 3. 1. Virginia Mehriban Ana Maarifi: 2017 yılında kurulmuştur. 6-14 yaş arasında yaklaşık 100 öğrencisi bulunmaktadır. Okuma yazma öğretme sınıfı, edebiyat sınıfı ve dans sınıfı bulunmaktadır.

1. 3. 2. Kaliforniya Uygur Anadili Okulu: 2018 yılında kurulmuştur. 2-18 yaş arasında 36 öğrencisi bulunmaktadır. Çocukların yaş grubuna göre Uygurca dersler verilmektedir.

1. 3. 3. Boston Uygur Dili Okulu: 2019 yılında kurulmuştur. 18 öğrencisi bulunmaktadır.

1. 4. Kanada’daki Anadili Okullari

Kanada’da farklı şehirlerde 5-6 civarında Uygurca okul bulunmaktadır ve toplamda yaklaşık 200 öğrenciye hizmet vermektedirler. Ön planda olanlar şunlardır:

1. 4. 1. Toronto Okulu: 2015 senesinde kurulmuştur. 4-12 yaş aralığında yaklaşık 70 öğrencisi ve 8 öğretmeni bulunmaktadır. Anadil eğitiminin yanı sıra dans eğitimi de verilmektedir.

1. 4. 2. Montreal Uygur Dili Okulu: 6-13 yaş arasında yaklaşık 30 öğrencisi bulunmaktadır.

1. 5. Avusturalya’daki Anadili Okulları

Yurtdışındaki kaydedilebilen ilk Uygurca anadili okulu Avustralya’da açılmıştır. Avusturalya bu bakımdan Uygur diasporasına önder niteliğindedir. Oradaki okullar şunlardır:

1. 5. 1. Güney Avustralya Uygur Dili Okulu: 1992 yılında kurulmuştur. Yaklaşık 110 öğrencisi bulunmaktadır. Okulda dil ve edebiyat, tarih ve coğrafya gibi dersler verilmektedir.

1. 5. 2. Sydney Ümit Anadili Okulu: 2006 yılında kurulmuştur. 5-12 yaş arasında 50’den fazla öğrenciye ve 4 öğretmene sahiptir. Dil ve edebiyat derslerinin yanı sıra ebeveynler için tarih ve din dersleri de bulunmaktadır (Kamâl ve Yunusoğlu, 2017: 16-20).

1. 5. 3. Victoria Uygur Dili Okulu: 2014 yılında kurulmuştur. 5-13 yaş arasında 37 öğrenciye hizmet vermektedir. Örf, adet ve medeniyet dersleri de verilmektedir.

1. 6. Diğer Ülkelerdeki Anadili Okulları

1. 6. 1. Japonya Gunçılar Anadili Okulu: 2-12 yaş arasında yaklaşık 30 öğrencisi bulunmaktadır. Okulda kreş, anadili ve edebiyat sınıfları bulunmaktadır.

1. 6. 2. Yeni Zelanda Uygur Anadili Okulu: 6-12 yaş arasında 15 öğrencisi bulunmaktadır. Okulda anadili ve edebiyat sınıfları bulunmaktadır.

1. 6. 3. Uygur Anadili Tor Okulu: Çevrimiçi olarak ders veren Türkiye merkezli okul 2020 yılında kurulmuştur. Dünya çapında 180’den fazla öğrencisi bulunmaktadır. Hafta sonları eğitim veren okul Uygur dili ve edebiyatı üzerine yoğunlaşmaktadır ve farklı seviyelerde 10 sınıf bulunmaktadır. Uygur Anadili Tor Okul, günümüz Uygurca öğretimine örnek teşkil etmektedir. Uygur okulları olmayan merkezi şehirlerden uzakta yaşayanlar için en uygun seçenek olarak görülmektedir. Son yıllardaki gelişmelerle birlikte eğitimin çevrimiçi sistemlere taşınmasına uyum sağlayabilen nadir kurumlardan biridir. Hâlihazırda 15 öğretmeni bulunan okul, yeni öğretmen adaylarını da yetiştirmektedir. Kurum Uygurca öğretiminde oldukça başarılı olan okullardan biri olarak öne çıksa da, öğrencilerin fiziksel bir ortamda bulunmaması ve etkileşim içinde olmamaları bir soru işareti olarak değerlendirilebilir.

2. Ders Materyalleri

Yurtdışındaki Uygur okulları eğitim ve öğretimde ilk yıllarda Doğu Türkistan'da kullanılan ders materyallerini esas alsada, sonraki yıllarda bu materyallerin içinde bulunan Çin propagandaları nedeniyle bu şekilde kullanımı uygun görülmemiş, konular süzgeçten geçirilerek kullanılmıştır. Daha sonra artan ihtiyaçlar doğrultusunda farklı gruplar kendi için ders materyalleri hazırlamış ve kullanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, ortaya güzel eserler çıkmakla birlikte yetkin olmayan kişiler tarafından yapılan kalitesiz materyaller de çıkmıştır. Tüm bunları kontrol edecek yetkin bir kurumun olmaması nedeniyle ders materyalleri konusunda henüz bir birlik sağlanmamıştır. Aşağıda Uygurca öğretimi için hazırlanmış bazı materyaller hakkında bilgi verilecektir.

2. 1 Alfabe Kitapları

1. 2015 yılında Satuk Buğrahan Maarif Neşriyatı tarafından yayımlanan "Elipbe Okuşluki" kitabı.
2. Gülnar İmam tarafından hazırlanan ve 2019 yılında Evlat Neşriyatı tarafından yayımlanan "Elipbe" kitabı, günümüzde en yaygın olarak kullanılan kitaptır.
3. Abdureşit Niyaz'ın hazırladığı "Til - Edebiyat - Savat Çıkışı Kollanması" kitabı, Evlat Neşriyatı tarafından 2021 yılında yayımlanmıştır.
4. Abduveli Ayup'un hazırladığı "Elipbe" adlı kitabı, Teklimakan Uygur Neşriyatı tarafından 2022 yılında yayımlanmıştır.

2. 2. İlk Seviye Ders Kitapları

1. Lokmancan Hira tarafından hazırlanan 3 kitaptan oluşan "Dil ve Edebiyat" adlı çalışma, Hira Maarif Yayınları tarafından 2020 yılında yayımlanmıştır.
2. Abdulcelil Turan tarafından hazırlanan ve Teklimakan Uygur Neşriyatı tarafından 2022 yılında yayımlanan "Edebiyat" adlı üç kitaptan oluşan bir dizi çalışma.
3. Uygur Anadili Tor Okulu tarafından hazırlanan ve Evlat Neşriyatı tarafından 2024 yılında yayımlanan "Edebiyata Giriş" ve "Til - Edebiyat" adlı kitaplar.
4. Doç. Dr. Reyila Kaşgarlı ve ekibinin hazırladığı Uygur Akademisi Ana Dil Komitesi tarafından 2024 yılında yayımlanan ilkökul seviyesindeki "Uygurca Ders Kitapları 1-5" ise, bu alanda yayımlanan önemli çalışmadır.

2. 3. Yardımcı Materyaller

1. Abduveli Ayup'un Uygurca öğretiminde ek materyal olarak hazırladığı birçok çalışma bulunmaktadır. Teklimakan Uygur Neşriyatı tarafından 2022 yılında

yayımlanan bazı çalışmaları arasında şunlar yer almaktadır: "Uygurluk Dersi", "Tilimning Temi", "Menggü Taşlık El" ve "Omak Tarihçak".

2. Zumret Galib'in hazırladığı "Anadilim ve Kâinat" adlı kitap 2022 yılında Teklimakan Uygur Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır.

3. Zulpiye Aydın'nın hazırladığı "Men Uygur" adlı resimli sözlük 2022 yılında Evlat Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır.

4. Taşalma Anadili Dershane'sinin çevrimiçi olarak sunduğu çeşitli alıştırma materyalleri, öğretmenler ve ebeveynler için büyük kolaylık sağlamıştır (URL-3)

3. Sınıf Düzeyleri

Yurtdışında doğup büyüyen Uygurların çoğu için Uygurca anadili sayılmayabilir. Onlar genellikle Uygurca'yı sonradan öğrenirler. Bu durum, bir yabancı dil öğrenme deneyimine benzer. Bu da, doğal olarak bu öğrencilere normal sınıf seviyelerinin uygulanamayacağı anlamına gelir. Şu anda Uygur okullarında birkaç düzey sınıfı bulunmaktadır, ancak bunların yeterli olduğu söylenemez; bu durum daha fazla geliştirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Diğer taraftan çocuklar düzeylere ayrılırken yaşları dikkate alındığı kadar Uygurca seviyesi de göz önünde bulundurulur.

3. 1. İlk Düzey

5-6 yaşındaki çocuklar okula başlamadan önce ailelerinde okula hazırlanırlar. Bu dönemde ebeveynler, çocuklarına Uygurca konuşma becerisi kazandırmaya çalışır. Böylece okula başladıklarında, hem öğretmenler hem de öğrenciler için işler daha kolaylaşır. Bu aşamada, görevlerin çoğu ebeveynlere düştüğü için, sayısı çok az olmakla birlikte ebeveynlere yönelik kurslar da açılmıştır.

3. 2. Elipbe Sınıfı

Elipbe sınıfı olarak adlandırılan bu düzeyde öğrencilere alfabe öğretilir ve okuma yazma becerisi kazandırılır. Bu düzeydeki eğitim süresi, öğrencilerin durumuna bağlı olarak birkaç ayda tamamlanabildiği gibi iki yıla kadar da uzayabilir.

3. 3. Edebiyata Hazırlık Sınıfı

Okuma yazmayı öğrendikten sonra da çocuklar, memlekette olduğu gibi doğrudan 1. sınıfa yani edebiyat dersine başlayamazlar. Çünkü yurtdışındaki çocukların seviyesi, memleketteki çocuklara nazaran çok daha zayıftır. Dolayısıyla, alfabe'yi öğrenen çocuklar için "edebiyata hazırlık" olarak adlandırılan yeni bir seviye sınıfı oluşturulmuştur. Uygur Anadili Tor Okulu bunu sistemli bir şekilde denemiş ve başarılı olmuştur.

3. 4. Edebiyat Sınıfları

Bu düzeyde öğrenciler normal okul sınıfları seviyesine gelir ve 1. sınıfa başlayabilirler. Sonraki süreçlerde 2. sınıf, 3. sınıf gibi ilerlemeye devam ederler. Ancak, bu düzey daha sistemli bir hale gelmemiştir.

4. Sorunlar ve Çözüm Yolları

Diasporada bulunan Uygurlar, Uygurca öğretiminde çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Aşağıda, bu sorunların bazılarında bahsedilecek ve nasıl çözüleceği konusunda fikir yürütülecektir.

4. 1. Öğretmen Yetersizliği

Anadili okullarındaki öğretmen sayısı oldukça kısıtlıdır ve mevcut öğretmenlerin çoğu pedagojik eğitim almamıştır. Bu durum, öğretmenlerin öğretim süreçlerinde belirli konularda zorluklarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Pedagojik eğitim eksikliği, öğretmenlerin öğrencilere etkili bir şekilde bilgi aktarmakta güçlük çekmelerine yol açmaktadır.

Çözüm Yolları:

1. Anadilinin önemi daha çok vurgulanarak yeni kadrolar oluşturulmalı ve okullarda görev yapacak öğretmenlerin pedagojik becerilerini geliştirmek için pedagojik eğitim programları ve seminerler düzenlenmelidir.

2. Anadili okullarındaki öğretmenler arasında işbirliği ve bilgi paylaşımını teşvik eden platformlar oluşturulmalıdır. Bu platformlar, öğretmenlerin deneyimlerini paylaşmalarına ve birbirlerinden öğrenmelerine olanak sağlayacaktır.

3. Ülkenin ilgili kurumlarıyla bağlantı kurularak gerekli yardımlar alınmalı ve eğitim-öğretim şekli bu kurumlardan örnek alınarak model edilmelidir.

4. 2. Ders Materyalleri Eksikliği

Uygurca öğretiminde ders materyalleri eksiklikleri bulunmaktadır. Alfabe kitapları mevcut olsa da, okuma ve yazmayı öğrendikten sonra ileri düzeyde materyallerin eksikliği dikkat çekmektedir. Bu durum özellikle çocuklar için öğrenme sürecini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, öğretmenlerin kullanabileceği kılavuz gibi yardımcı çalışmalar da yetersizdir. Son yıllarda yapılan çalışmalarla birlikte eksikliklerin giderilme çabaları artmış olsa da, henüz bu alanda materyallerin yeterli olduğu söylenemez.

Çözüm Yolları:

1. İleri düzeyde Uygurca öğretimi için çeşitli materyallerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi önemlidir. Bu materyaller arasında ileri seviyede metinler, hikayeler, etkinlik kitapları ve benzeri kaynaklar bulunmalıdır.

2. O‘gretmenlerin etkili ders planlamaları yapabilmeleri için kılavuzlar, aktivite kitapları ve öğrenci çalışma sayfaları gibi yardımcı materyaller hazırlanmalıdır.

3. Dijital platformlarda interaktif Uygurca öğretim materyalleri ve uygulamaların geliştirilmesi, öğrencilerin daha etkili bir şekilde öğrenmelerine katkı sağlayabilir. Bu tür kaynaklar özellikle genç öğrenciler için cazip olabilir. Bu bağlamda Taşalma Anadili Dershanesi'nin sunduğu materyalleri, gayet başarılı ve örnek şeklindedir(URL-3).

4. Ülkenin eğitim kurumlarıyla iş birliği yapılarak, Uygurca öğretimi için daha kapsamlı ve etkili materyallerin geliştirilmesine destek sağlanabilir. Bu kurumlar, kendi uzmanlıklarını kullanarak öğretim materyallerinin kalitesini artırabilirler.

4.3. Ebeveynlerin Desteğinin Yetersizliğı

Uygurca öğretiminde Ebeveynlerin öğretmen ve okullara yardımcı olması yeterli değildir. Son yıllarda ebeveynler, anadil eğitiminin önemini kavramış ve çocuklarını okula gönderme konusunda artış görülmüştür. Ancak, çocukları okula başladıktan sonra öğretmenle paralel hareket ederek çocuğun daha hızlı öğrenmesine katkı sağlama konusunda yetersizdirler. Bir diğer yandan, günümüz Uygur diasporasında, çocukların Uygurca konuşabileceğı ortamlar oldukça sınırlıdır. Bu ortamlardan biri aileleridir, ancak bazı aileler evlerinde Uygurca konuşmamaktadır. Böylelikle, Uygurca konuşma becerisi zayıf olan öğrenciler Anadili okullarında hem kendileri hem öğretmenleri zorluk yaşamaktadırlar. Şu anda, birçok aile Uygurca öğretimi konusunda çocuklarını tamamen okulun sorumluluğuna bırakmış durumdadır.

Çözüm Yolları:

1. Okul ve aile işbirliğı daha etkin hale getirilmelidir. Okullar, ebeveynlere çocuklarının Uygurca öğrenme sürecine aktif olarak katılmaları için olanaklar sunmalı ve düzenli iletişim kanalları oluşturmalıdır.

2. Ebeveynlere yönelik anadil eğitim programları düzenlenmeli ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bu programlar, ebeveynlere çocuklarının anadillerini güçlendirmeleri konusunda rehberlik sağlayarak, evde de destekleyici ortamlar oluşturulmasına yardımcı olabilir.

3. Toplum merkezli projeler ve etkinlikler düzenlenerek, çocukların ve ailelerin Uygurca konuşabilecekleri ortamların oluşturulması desteklenmelidir. Bu etkinlikler, toplumun çeşitli kesimlerini bir araya getirerek dilin ve kültürün yaşatılmasına katkı sağlayabilir.

4. 4. Ekonomik Zorluklar

Günümüzde diaspora Uygur okulları ücretsiz eğitim sunmaktadır. Bazı programlar için ebeveynlerden bağış toplanabilmektedir. Bununla birlikte, çoğu öğretmen gönüllü olarak çalışmakta ve hatta bazen kırtasiye masraflarını bile kendi cebinden karşılayabilmektedirler. Aynı zamanda okullar, şu ana kadar buldukları devletlerden yeterince yardım alamamışlardır. Sadece, Uygur sivil toplum örgütlerinin kısıtlı yardımlarının dışında, pek çok ihtiyaç gönüllü çalışmalara bağlıdır. Uygur okulları için yer sorunu da önemli bir sorundur; Türkiye'deki bazı okullar dışında, çoğunun kendi binası yoktur ve yerel sivil toplum örgütlerinin tesislerini kullanmaktadırlar.

Çözüm Yolları:

1. Okulların işleyişini sağlamak için daha fazla mali kaynağa ihtiyaç vardır. Bu nedenle, ebeveynlerden ve yerel topluluklardan bağış toplama kampanyaları düzenlenebilir. Ayrıca, devlet destek programlarına başvurulabilir ve sponsorluklar aranabilir.

2. Okullar, devlet kurumları ve sivil toplum örgütleriyle daha fazla iş birliği yaparak kaynaklarından daha etkin bir şekilde yararlanabilirler. Bu iş birlikleri, mali destek, altyapı sağlama ve diğer ihtiyaçların karşılanması konusunda yardımcı olabilir. Avustralya'daki Sydney Ümit Uygur Okulu, nadir olarak devlet tarafından desteklenen okullardan biridir. Okul, öğretmenler ve öğrenciler dâhil olmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çeşitli teşvik edici ödüllere layık görülmüştür. Ayrıca, devlet her öğrenci için yıllık bir harçlık sağlamaktadır. Bu okul, devletten aldığı destekle diğer okullara örnek oluşturmakta ve diğer okullarla fikir alışverişinde bulunulması gereken bir konumdadır.

4. 5. Alfabe Sorunu

Uygurca öğretiminde alfabe farklılığı zorluk teşkil eden sorunlardan biridir. Çocuklar gittiği okullarda Latin alfabesiyle eğitim gördükleri için, bir de Arap-Uygur alfabesinin her harfin farklı şekilleri olması gibi durumlardan dolayı biraz daha zor olduğu için, Uygurca öğretiminde zorluk yaşanmaktadır. Diğer yandan şimdiye kadar yapılan ders materyalleri ise hep Arap-Uygur alfabesiyedir. Uygur Akademisi Anadili Komitesi tarafından hazırlanan ek materyaller üç alfabe (Arap-Uygur, Kiril, Latin) ile hazırlanmıştır. Ders kitaplarının da Latin ve Kiril alfabesi ile yayımlanması beklenmektedir.

4. 6. Zaman Sorunu

Çoğu okullarda Uygurca eğitimi sadece hafta sonları verildiği için, ders saati oldukça kısıtlıdır. Bu durum, çocuklara Uygurca öğretmekle birlikte, gerekli olan

tarih ve kùltùrle ilgili bilgilerin verilmesinde zorluklar yaşanmasına neden olmaktadır.

Bu sorun, Tùrkiye'deki tam zamanlı okullar veya Kazakistan'daki gibi tamamen Uygurca ders veren kolejlerin kurulması olmadan kolaylıkla çözülemeyebilir. Ancak, ebeveynlerin ev içindeki desteği sorunu az da olsa giderebilir.

4. 7. Unutma ve Kopma Sorunu

Uygur okullarında 15-25 yaş arası gençler için uygun eğitim imkânlarının bulunmaması, genç neslin Uygur dilini ve kùltürünü öğrenme fırsatlarının kısıtlı olduğunu göstermektedir. Bu yaş grubundakiler, Uygur okullarından ayrıldıktan sonra çocukluk dönemlerinde öğrendikleri anadillerini ve kùltürlerini ilerleyen yıllarda unutma riskiyle karşı karşıyadırlar. Bu durum, genç neslin kùltürel bağlarını korumak ve anadilini güçlendirmek için daha fazla destek ve fırsata ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Çözüm yolları:

1. Gençler arasında dil ve kùltür paylaşımını teşvik etmek için çeşitli etkinlikler ve projeler düzenlenebilir.
2. Gençlere yönelik Uygur kùltürünü tanıtmak amacıyla çeşitli kùltürel etkinlikler ve festivaller düzenlenebilir. Bu etkinlikler, gençleri Uygur kùltürüyle buluşturarak, onların kùltürel kimliklerini güçlendirebilir. Buna örnek teşkil edecek uluslararası çaptaki etkinlik Uygur Akademisi tarafından gerçekleştirildi. Haziran 2023'te, Tùrkiye'nin Ankara şehrinde, 30 farklı ÷lkeden gelen 18-22 yaş arasındaki 34 Uygur öğrenci, 2 haftalık bir kampa katıldı. Öğrenciler, kamp süresince çeşitli kùltürel etkinliklere katıldılar ve Uygur kùltürü ve tarihi ile ilgili birçok seminere iştirak ettiler. Ayrıca, kendi aralarında kaynaşarak iletişim bağları kurma fırsatı buldular (URL-4).

4. 8. Öğrenci Merkezli Sorunlar

Anadili okullarında öğrencilerin karşılaştığı çeşitli sorunlar vardır. Bu sorunlar arasında, hafta sonlarının dinlenme yerine derse ayrılması, öğrencilerin zayıf Uygurca konuşma becerileri nedeniyle kendilerini ifade edememeleri, derslerin seviye farklılığı nedeniyle sıkıcı olması ve bu durumun öğrencilerin özgüvenini zayıflatması ve Uygurcadan soğuma gibi problemler vardır.

Çözüm Yolları:

1. Çocuklara sınıflarda sadece belirli bir dil ile konuşmaları yönünde baskı yapılmamalıdır. Öğrencilerin anadillerini geliştirmeleri önemlidir, ancak bu süreç zorlama olmamalıdır. Öğrencilere dilin doğal olarak kullanılmasını teşvik etmek ve rahat bir iletişim ortamı sağlamak önemlidir.

2. O‘gretim dili, o‘grencilerin ihtiyaclarina ve okulun kosullarina gore esnek olmalidir. Bazı durumlarda, o‘gretim dili tamamen Uygurca olabilirken, diger durumlarda farklı bir dilin de kullanılması mümkündür.

3. O‘grencinin ilgisini çekmek ve eglenceli tutmak için ders sırasında bilmece, şarkı gibi çocukların düşünme yetisini güçlendiren oyunların sıkça oynanması, o‘grenme sürecini destekler. Bu tür etkinlikler, o‘grencilerin dikkatini artırır, o‘grenmeyi daha eglenceli hale getirir ve zihinsel gelişimlerine katkı sağlar.

Sonuç

Diasporadaki Uygurlar, kendi memleketlerindeki kardeşleri Çin hükümeti tarafından insanca yaşam hakları ellerinden alınarak kültürel ve fiziksel soykırıma maruz kaldıkları sırada, varlıklarını koruma ve tarihsel görevlerini yerine getirme amacıyla ortaya atılmışlardır. Uygur diasporası, dil ve kültürlerini korumanın önemini kavramış ve bu amaçla imkânlar dâhilinde okullar açarak mücadele etmiştir.

Diasporadaki ilk Uygur okulunun 1992'de açılmış olmasına rağmen, sürekli ve sistematik Uygur okullarının açılması ve o‘grenciler tarafından rağbet görmesi 2015'ten itibaren başlamıştır. Bu kurumlar her ne kadar “okul” olarak adlandırılrsa da, genellikle hafta sonları veya akşamları eğitim veren kurslar niteliğindedir.

Okullarda dil, din, ahlak, matematik, tarih, coğrafya, kültür, sanat, el becerileri vb. dersler verilmektedir. Bu ders çeşitleri ve o‘gretmenlerin okullara yüklediği misyonlara bakıldığında bu kurumlar sadece anadili o‘gretme okulu değildir. Bu kurumlar aynı zamanda birer kültür okuludur. Çocuklar burada aynı zamanda, kendi kültürel kimliğini o‘grenir, sosyal beceriler ve evrensel ahlaki değerleri kazanır.

Uygurca o‘gretiminde, okul, o‘gretmen, o‘grenci ve ebeveynlerin şu anki durumuna bakıldığında, ilk yıllara nazaran iyi ilerleme kaydedildiği görülmektedir. İlk zamanlardaki gibi kendi kimliklerinden utanma ve "Uygurca ne işe yarar" düşüncelerinin azaldığı, aksine kendi kimliklerine sahip çıkan kesimlerin arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, farklı o‘gretim yöntemleri denenerek başarılı örnekler elde edilmeye başlanmıştır.

Son zamanlarda Uygur diasporasında Uygurca o‘gretimi konusunda toplum bilinçlenmiş ve kendi üzerine düşeni yapmaya çaba göstermiş ise de, bu çabaların yeterli olduğu söylenemez. Bu konuda daha fazla çaba gösterilmeli ve yeni çözüm yolları aranmalıdır.

Kaynakça:

1. Abdulla Tehur, A. vd., (2010). Hazirki Zaman Uygur Tili. Ürümçi: Şincang Halk Neşriyatı.

2. Buran, Ahmet ve Alkaya, Ercan (2020). Çağdaş Türk Lehçeleri. Ankara: Akçağ yayınları.
3. Ela, Memtimin (2018). Uygurlar Pishologiyilik Urušta. İstanbul: Şerki Türkistan Höriyet Neşriyatı.
4. Kamâl, Selime A. ve Yunusoğlu, Mağfired (2017) Okyanusya’da Uygur Avazı, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
5. Kaşgarlı, Reyila (2021). “Bir Dil Üç Alfabe: 20. Yüzyılın Başından Günümüze Uygur Türklerinin Kullandığı Alfabeler”. Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi, sy. 51: 11-34.
6. Kuşçu Bonnenfant, Işık (2020). “Türkiye ve Dünyada Uygur Diasporası: Millî Kimlik Gelişimi ve Diaspora Bilincinin Oluşumu”. Türkiye Günlüğü, sy. 143: 110 -119.
7. Roberts, Sean (2020). The War on The Uyghurs. USA: Princeton University Press.
8. Sulayman, Eset (2021). Üç Yette Paciesi. İstanbul: Teklimakan Uygur Neşriyatı.
9. İnternet kaynakları
10. URL-1: Satuk Buğrahan İlim ve Medeniyet Vakfı, <https://simvakfi.org/hakkinda-genel-bilgiler/> (Erişim: 13.04.2024).
11. URL-2: Röportaj: Uygur Milli Mevcutlukini Saklap Kelišta Anatil Maaripining Muhimlikli, <https://www.youtube.com/watch?v=XVgpBFcJNRA> (Erişim: 13.04.2024).
12. URL-3: <https://tashalma.com/?cat=93> (Erişim: 13.04.2024).
13. URL-4: <https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/terbiyelesh-kursi-07112023125946.html> (Erişim: 13.04.2024).